

УДК 811.161.2'42

ТРОПИ ЯК ЗАСОБИ ЛАКОНІЧНОСТІ ТА ВИРАЗНОСТІ В СТИСЛИХ ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА

Мірошниченко І.Г., старший викладач кафедри іноземних мов
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

У статті піднято лінгвістичну проблему прагматики тексту, зокрема згорнення його обсягу без втрати повідомлюваної інформації з її максимальною конденсацією, та реалізовано спробу проаналізувати роль тропів як засобів лаконізації семантично-формальної структури та змісту стислих текстів українського мас-медійного дискурсу. Розглянуто компресивний потенціал тропів і їхні функції стосовно ущільнення інформації.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, медіатекст, компресія інформації, стислий текст, тропи, семантична компресія, метафора, метонімія, перифраз.

В статье поднимается лингвистическая проблема прагматики текста, в частности сокращение его объема без потери сообщаемой информации с ее максимальной конденсацией, и реализована попытка проанализировать роль тропов как средств лаконизации семантико-формальной структуры и содержания сжатых текстов украинского масс-медийного дискурса. Рассмотрен компресивный потенциал тропов и их функции в плане уплотнения информации.

Ключевые слова: масс-медийный дискурс, медиатекст, компрессия информации, сжатый текст, тропы, метафора, метонимия, перифраз.

Miroshnychenko I.H. TROPES AS MEANS OF LACONISM AND EXPRESSIVENESS IN COMPRESSED TEXTS OF UKRAINIAN MASS MEDIA

The orientation of mass media on laconism and pragmatism has become a stimulus to distribution of the compressed (condensed) texts, i. e. that ones which present information in a short rational form with maximal condensation of information. This effect is achieved by using different means of language compression of information: morphological, lexical, syntactic, stylistic.

The article deals with the linguistic problem of the text pragmatics, in particular, the reduction of the text volume without loss of reported information with maximum condensation of the latter. The research is aimed at analyzing the role of tropes as means of the laconism of the semantic-formal structure and the content of the compressed texts in Ukrainian mass media discourse. The compressive potential of the tropes and their functions in terms of the condensation of the information are considered.

The research has revealed that different tropes are used in Ukrainian compressed media texts: epithet, metaphor, metonymy, litotes, hyperbole, periphrases, oxymoron, euphemism. They play a meaningful role in the compression of the text volume and condensation satiating them with figurativeness and expressiveness that assist the semantic compression.

Tropes not only serve as the means of the attractiveness and manipulation in mass media but also contribute to the sense condensation in short semantic-formal structures.

Key words: mass media discourse, media text, information compression, compressed text, tropes, metaphor, metonymy, periphrasis.

Сучасні активні дослідження мас-медійного дискурсу в різних галузях гуманітарної науки – лінгвістиці, теорії комунікацій, соціології, філософії, культурології, політології – спричинені тими важливими суспільними функціями, які він виконує (а саме: когнітивною, оцінною, конструюючою, комунікативною, інформативною, регулятивною, персуазивною, інтегративною, культурною, гедоністичною). Науковий інтерес багатьох учених-лінгвістів зосереджений на дослідженні медіатекстів як основної одиниці комунікації в мас-медійному дискурсі. Наразі спрямованість ЗМІ на лаконізм і прагматизм стала поштовхом до поширення стислих текстів, тобто творів, інформація у яких представлена в короткій раціональній формі з максимальною конденсацією змісту, що досягається використанням різних засобів

мовної компресії інформації: морфологічних, лексичних, синтаксичних, стилістичних [5]. Стилiстичні засоби компресії інформації текстів ЗМІ були предметом дослідження в наукових розвідках таких вітчизняних і зарубіжних мовознавців, як О.В. Дзикович, К.А. Долинін, М.Р. Желтухіна, О.І. Панченко, Ю.Г. Синельников, Є.В. Толстолуцька, С.В. Тюніна, М.В. Умерова, Г.Є. Черемхівка, О.А. Шагланова та ін. За нашими спостереженнями, мало приділено уваги ролі цих засобів у стислих текстах українського мас-медійного дискурсу (далі – СМТ, стислий медіатекст). **Мета** нашої статті – висвітлити роль тропів як засобів стиснення семантично-формальної структури медіатексту. Вона спонукає нас до розв'язання таких завдань: 1) визначити поширені в СМТ тропи; 2) схарактеризувати їхній ком-

пресивний потенціал; 3) з'ясувати функції цих стилістичних засобів у СМТ.

Стилістична палітра мас-медійного дискурсу досить строката, що пояснюється багатоплановістю останнього: різноманітні субдискурси, які утворюють цей соціальний комунікативний феномен, привносять у нього власний лексикон, впливають на синтаксичну будову, використовують властиві їм засоби зображення та виразності. Маніпуляційна й інформаційна функції медіатексту вимагають привертання уваги та цілеспрямованого впливу на сприймання і свідомість реципієнта, тому мова засобів масової інформації яскрава, експресивна й образна. Ці її особливості забезпечуються вживанням стилістично маркованої лексики та своєрідною побудовою висловлювання, що полягає в емоційності, відкритості. У СМТ нами зафіксовано загальне тяжіння стилістичного забарвлення до інформаційно-публіцистичного з ознаками оцінно-виражального.

Досліджуючи лінгвістичні особливості стислих текстів українського мас-медійного дискурсу, ми поставили собі за завдання з'ясувати, які ж саме засоби стилістики сприяють конденсації інформації та її виразності. Аналізуючи вибірку стислих текстів, ми дійшли висновку, що значущу частину задіяних у них стилістичних засобів становить загальноновживана, суспільно-публіцистична та політична лексика з великою кількістю мовних кліше та шаблонів і порівняно менший відсоток – тропи та стилістичні фігури.

Як виявив наш аналіз, серед тропів найпоширенішим засобом згорнення обсягу СМТ виступають **епітети**. Епітет у стислому медіатексті описує осіб, предмети, явища, репрезентуючи різноманітні їхні характеристики: візуальні, слухові, тактильні, емоційні, соціальні та безліч інших. Це активний визначник реалій, який володіє здатністю створити безпосередній конкретний образ означуваного, дати йому оцінку, викликати пов'язані з ним та з подібними йому асоціації, емоційний, культурний, політичний та інші фони: 1) **Кривавими розправами над мітингувальниками обернулися масові протести під обласними адміністраціями низки центральних та південно-східних областей** («Україна молода», № 15, 31 січня – 01 лютого 2014 р., с. 8); 2) **Контр-революція «тітушок»** («Україна молода», № 15, 31 січня – 01 лютого 2014 р., с. 8); 3) **Діти «лейтенанта Ложкіна»** («Україна молода», № 131, 09–10 жовтня 2015 р., с. 4); 4) **Знекровлена економіка** («Український тиждень», № 44 від 01–07 листопада 2013 р., с. 19); 5) **Бананово-коштовний Сінгапур** («Україна молода», № 34, 06 бе-

резня 2014 р., с. 9); 6) **Некомфортна література** («День», № 207, 13 листопада 2013 р., с. 2).

Ефективним засобом семантичної компресії та скорочення обсягу стислих текстів виступає **метафора**. Вона створює розгалужене асоціативне поле, що поєднує семантичні поля двох у чомусь подібних предметів або понять, крім того, вона може будуватися на основі вражень або оцінок, додаючи почуттєво-емоційні нашарування на нове значення. Чим полярніші поняття, що поєднуються для перенесення, тим яскравіша метафора і тим ширше асоціативне поле вона утворює. Поєднання віддалених асоціацій, сконцентроване в одному тропі, будує власний мікросвіт, у якому взаємодіють характеристики, оцінки, враження, емоції. За визначенням, метафора – це «перехід інтуїтивного осяяння у сферу раціональних понять», вона «прагне, на відміну від символу, зосередитися в образній оболонці» [4, с. 444]. Прагматична значущість метафор у СМТ полягає саме в цьому розширеному асоціативно-семантичному полі, яке виражене у рамках короткої формальної структури, хоча є носієм значного обсягу інформації: 1) **Доступність інформації – найкраща зброя проти корупції** («Голос України» № 53, 24 березня 2016 р., с. 5); 2) **Під зливами свинцю** («Голос України» № 111, 24 червня 2015 р., с. 1); 3) **Небо на замку** («Україна молода» № 37, 13 листопада 2014 р., с. 4).

Наше дослідження зафіксувало високий відсоток уживання в СМТ **метонімії** – перенесення назв із одного явища чи предмета на інший за якісною, кількісною, часовою суміжністю, тобто за певною подібністю. Цей вид тропів укладачі текстів використовують із метою виразнішого й емоційнішого зображення дійсності, підкреслення певних ознак, але в СМТ метонімія сприяє ще й скороченню кількісного складу тексту, оскільки дає змогу уникнути довгих описових структур і невиправданих повторів одного й того ж явища, про яке йдеться і в заголовку, і на початку тексту. Так, наприклад, у заголовку **Львів співає і танцює** («День», № 197–198, 30–31 жовтня 2015 р., с. 22) метонімія **Львів** замінила багатокomпонентну структуру **хореографічні та вокально-хореографічні колективи міста Львова**, який вжито в першому реченні короткої замітки. В українських СМТ ми зафіксували активне застосування метонімії за кількісною ознакою: 1) **Пакистан виробляє 20 мільйонів тонн сміття за рік** (Instagram, сторінка «bbc_ua», 27 жовтня 2017 р.); 2) **Київ хоче купувати нафту в Ашгабата** («День», № 197–198, 30–31 жовтня 2015 р.,

с. 11); 3) **Чехія** будує супутниковий центр для військової розвідки і НАТО (ТБ, канал «ZIK», 20 лютого 2018 р.); 4) **Apple** попередила покупців iPhone X про дуже неприємний дефект девайсу (24tv.ua, 06 листопада 2017 р.); 5) **Samsung** дотепно висміяв новенький iPhone X в рекламі: відео (24tv.ua, 06 листопада 2017 р.).

Літота і гіпербола, різновиди метонімії, слугують для вираження свідомо применшеної або збільшеної ознаки, допомагаючи виразити це у меншій кількості мовних одиниць, ніж описовий зворот, який міг би бути синонімом до такого тропу. Ці засоби реалізують оцінну функцію в СМТ, даючи змогу автору яскраво виразити свої враження та наділити зображувані явища додатковими відтінками значень: 1) *Держбюджет отримав «мікроскопічну» суму з арештованих мільярдів «сім'ї» Януковича* (Facebook, сторінка «УНІАН», 04 травня 2015 р.); 2) *«Принцип був піщинкою, гвинтиком у розв'язуванні війни»* («День», № 114, 02 липня 2015 р., с. 3); 3) *У баби Ганни грошей хоч греблю гати* («Сільська правда плюс», № 7, 2015, с. 19). У заголовку-цитаті *«Принцип був піщинкою, гвинтиком у розв'язуванні війни»* літота **піщинкою, гвинтиком** виступає контекстуальним синонімом до словосполучення *незначним / прихованим / малопомітним приводом*, слугує засобом скорочення формальної структури та сприяє семантичній компресії, включаючи в своє значення оцінку й асоціативні зв'язки, покликані виразити применшення факту на користь інших подій.

Прагматичній меті скорочення кількісного складу повідомлення сприяє вживання **уособлення** – виду тропів, що полягає в перенесенні властивостей, ознак, поведінкових характеристик людини на тварин, явища навколишньої дійсності, неживі предмети та поняття: 1) *Дніпропетровськ зголоднів за політичною боротьбою* («Коментарі», № 143, 18 квітня 2014 р., с. 6); 2) *1930 – вийшов на екрани кінофільм О. Довженка «Земля»* («Вісті Придніпров'я», № 24, 07 квітня 2016 р., с. 18); 3) *У Європі на зміну спекотному циклону «Люцифер» прийшли зливи та град* (ТБ, канал «1+1», «ТСН», 07 серпня 2017 р.); 4) *Та цей безпілотник має на меті захистити тварин під загрозою зникнення* (Instagram, сторінка «bbc_ua», 31 жовтня 2017 р.); 5) *І навіть ваші напої можуть приєднатися до вашої вечірки!* (Instagram, сторінка «bbc_ua», 23 листопада 2017 р.); 6) *Посунься, доларе, юань іде* («Україна молода» № 154, 02 грудня 2015 р., с. 5).

Поширеним стилістичним засобом у СМТ виступають і **оксиморони**, засно-

вані на принципі поєднання протилежних за значенням понять у тропі, що створює значення з несподіваним ефектом. Нове семантичне значення, утворене мінімумом мовних одиниць, має місткий смисл і широке асоціативне поле, яке характеризує суперечливість відношень між поєднаними поняттями. Синтезування протилежностей породжує нову якість. У СМТ оксиморони слугують для змалювання поляричних явищ і почуттів в одній семі, привнесення нових відтінків для відображення взаємодії між ними: 1) *Ласкавий кілер* («Український тиждень» № 42, 18–24 жовтня 2017 р., с. 22); 2) *Шум тиші* («День», № 204–205, 08–09 листопада 2013 р., с. 7); 3) *З широко заплющеними очима* («Український тиждень» № 18, 05–11 травня 2017 р., с. 5); 4) *Ще раз новонароджена Україна?* («Український тиждень» № 51, 20–26 грудня 2013 р.); 5) *Переможець без... перемоги* («День», № 197–198, 30–31 жовтня 2015 р., с. 28); 6) *Вибори: нова стара партитура* («Український тиждень» № 143, 24–30 жовтня 2014 р., с. 5); 7) *Передбачувана неперебачуваність* («Україна молода» № 162, 06 листопада 2013 р., с. 5).

Перифраз як компресивний засіб СМТ має значний потенціал для семантичної конденсації повідомлюваного та, крім того, часто використовується для привернення уваги і виділення певних характеристик особи або предмета повідомлення: *«Джультета» < Ю.В. Тимошенко*, («Україна молода», № 43, 25 березня 2014 р., с. 5), *«колишній» < В.Ф. Янукович* («Україна молода», № 43, 25 березня 2014 р., с. 5), *«вчорашні», «позавчорашні» < представники старого управлінсько-адміністративного апарату* («День», № 54, 26 березня 2014 р., с. 2), *козацька столиця < Запоріжжя* («Голос України», № 55, 25 березня 2014 р., с. 1).

У текстах мас-медіа внаслідок частого вживання вдало дібраних перифразів останні перетворюються на штампи. Так, наприклад, сталося після Помаранчевої революції 2004 р. з назвою посади *польовий командир Майдану*, яка стала широкоживаною. У повідомленнях різних мас-медійних жанрів цей штамп стали використовувати щодо Юрія Луценка, Тараса Стецьківа, Володимира Філенка, Павла Данильчука та ін.: *Польовий командир Майдану в Житомирі* (zhitomir-online.com, 18 липня 2013 р.); *Польовий командир Майдану радить «нескромній» опозиції не говорити за народ* (tsn.ua, 05 квітня 2013 р.); *Польовий командир Майдану: нам прапори вже не потрібні* (obozrevatel.com, 16 листопада 2012 р.). Надія Савченко фігурувала у вітчизняних ЗМІ спочатку як *полонянка Кремля*, потім як

екс-полонянка Кремля. За одними перифразами – *дівчина Джеймса Бонда, дружина Джеймса Бонда, Авіценни України, леді Ю, керманичі Майдану, шеф Пентагону* («День» № 108, 23 червня 2015 р., с. 3), *«залізний Арні»* (tsn.ua, 29 серпня 2018 р.) – реципієнт сприймає конкретних осіб, а за іншими, такими як *газова голка* («Коментарі» № 12, 04 квітня 2014 р., с. 15), *«Кримська весна»* («Голос України» № 45, 12 березня 2014 р., с. 6), *кримська заворушка* («Голос України» № 47, 14 березня 2014 р., с. 8) – конкретні явища або події, відомі адресату й адресанту за спільним соціальним, політичним чи культурним досвідом. Перифраз може виражати авторське або суспільне ставлення до особи або предмета. Вирази *героїня Майдану, кіборги, колаборуюча банда, Сеня Кулявлоб, зелені чоловічки, «Кузькина мать» XXI сторіччя, тітушки* яскраво виражають ставлення укладачів журналістських творів до повідомлюваного, тим самим закладаючи у свідомість реципієнта необхідні настанови. Можна дискутувати стосовно ролі перифразів у стисненні кількісного обсягу тексту. Перифраз *полонянка Кремля* за своїм кількісним складом майже однаковий із оригінальним ім'ям *Надія Савченко* (співвідношення 16 друкованих символів до 14), але інший перифраз – *екс-полонянка Кремля* – вже на 4 друковані символи довший за нього, що суперечить меті стиснення кількісного обсягу тексту. Тому ми можемо стверджувати, що в кількісному відношенні перифрази часто бувають довшими за оригінальні імена та назви. Ми поділили їх на дві групи: кількісно короткі та кількісно довгі відносно оригінальної назви (беручи до уваги кількість друкованих символів, які вони нараховують). Хоча такий поділ досить умовний. Порівняємо ці види перифразів:

кількісно короткі перифрази

відпрацьований матеріал < колишній президент АРК Ю. Мешков («День» № 46–47, 14–15 березня 2014 р., с. 5);

блакитний вогник < газ («Голос України» № 237, 13 грудня 2013 р., с. 8);

колаборуюча банда < державна влада (antikor.com.ua, 06 жовтня 2017 р.);

знаряддя чепурух < віник («ВП» № 93, 28 листопада 2018 р., с. 16);

кількісно довгі перифрази

правлячий на печерських пагорбах олігархічно-корумпований клан < державна влада (antikor.com.ua, 06 жовтня 2017 р.);

Людина красивого жесту < Сергій Параджанов («УМ» № 2, 09 січня 2014 р., с. 11);

Покоління «золотої осені» < літні люди (uap.org, 01 жовтня 2017 р.);

Гуцульський Гомер польського походження < Станіслав Вінценза («Голос України» № 2, 09 січня 2014 р., с. 20).

Як бачимо з наведених прикладів, часто за перифразом стоїть ширше семантичне значення завдяки емоційному забарвленню, якого йому надають компоненти. Так, за тропом *відпрацьований матеріал*, обраним журналістом для заголовку розповіді про колишнього президента АРК Ю. Мешкова, адресант вгадає і непотрібність, і зневагу, і безнадійність запитів героя замітки. У семантичному полі перифразу *блакитний вогник* уява читача відчує не лише загальнозрозуміле «газ – природна копалина», але й тепло та затишок домашньої оселі, смачні страви і навіть сімейну злагоду. Отже, слід узяти до уваги, що за перифразом ховається ширший зміст, насичений образністю, емоційністю, полем фонових знань.

Аналізуючи українські СМТ, ми зафіксували в них невисокий відсоток евфемізмів, які допомогли укладачам уникнути непристойних висловів: 1) *Одним місцем на два крісла: Марадона може поєднувати роботу тренера та керівника Динамо-Брест* (tsn.ua, 07 вересня 2018 р.); 2) *Американка спекла торт із «зеленими чоловічками» і написом «Крим не ваш»* (ukr.segodnya.ua, 15 грудня 2014 р.). Семантичне значення евфемізму *зелені чоловічки* значно ширше в кількісному складі: *окупаційні війська, які висадилися в Криму без розпізнавальних знаків; жартівливо-іронічна назва російських військових без відзнак на одязі та техніці, які у складі спецпідрозділів проводили таємні, на першому етапі часто небойові операції з захоплення і блокування об'єктів у ході російського вторгнення в Україну в 2014 р. (за Вікіпедією)*. Тобто, евфемізми можуть лаконізувати повідомлення, слугуючи заміною для довгих описових зворотів.

Отже, тропи виконують цілу низку важливих завдань у стислих текстах українського мас-медійного дискурсу. Вони відіграють значущу роль у стисненні обсягу тексту та конденсації інформаційного плану повідомлення, насичуючи СМТ образністю й емоційністю, яка не властива прямим назвам, що сприяє семантичній компресії. Тропи не лише слугують засобом атрактивності та маніпуляції, але й сприяють згорненню смислів у коротку формально-семантичну структуру. Подальші дослідження стислих текстів українського мас-медійного дискурсу потребують детального аналізу їхнього стилістичного наповнення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990. 512 с.
2. Дацишин Х.П. Метафора в сучасному українському політичному дискурсі: за матеріалами преси 1995–2002 років: довідник. Львів: ПАІС, 2004. 260 с.
3. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Короткий словник перифраз. К.: Вища школа, 1985. 162 с.
4. Літературознавчий словник-довідник/заред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 748 с.
5. Мірошниченко І.Г. Мовна компресія як фактор функціонування стислого тексту. Український смисл / за ред. проф. І.С. Попової. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. С. 220–229.
6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
7. Стилїстика української мови: підручник / за ред. Л.І. Мацько та ін. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
8. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.